A DOKUMENTUMOT DIGITÁLIS ALÁÍRÁSSAL LÁTTA EL:
AVDH Bélyegző
KORMÁNYZATI AZONOSÍTÁSSAL HITELESÍTETT

„Magyaralmás VIII – kőzetliszt, iszap, homok, átmeneti törmelékes nyersanyagok, tömött, kristályos mészkő, dolomit, vegyes, kevert nyersanyagok” tervezett bánya

DÖNTÉSELŐKÉSZÍTŐ ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY

RÉGÉSZETI MUNKARÉSZE

2024. OKTÓBER

készítette: dr. Szücsi Frigyes régész, örökségvédelmi szakértő

Tartalom

1. Vizsgálat

1.1. Az örökségvédelmi hatástanulmány tárgya és a régészeti munkarész forrásai

1.2. Jogszabályi környezet

1.3. Történeti leírás és a régészeti örökség felmérése

2. Változtatási szándékok ismertetése

3. Hatáselemzés

4. Régészeti értékvédelmi terv

5. Összefoglalás

1. VIZSGÁLAT

1.1. AZ ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY TÁRGYA ÉS A RÉGÉSZETI MUNKARÉSZ FORRÁSAI

A Veszprém Megyei Kormányhivatal a VE-V/001/183-22/2020. számú határozattal kutatási jogot adományozott nyílt területen az SzMB Bányászati Kft. részére a bányászatról szóló 1993. évi XLVIII. törvény 2004. évi CXXXVIII. törvényi módosítása alapján. A VE-V/001/183-22/2020. számú határozatban adott kutatási jog az SzMB Bányászati Kft. részére Magyaralmás és Csákberény külterületén 648 ha 9.229 m^2-en biztosít bányászati jogot „homok (1451, 1452, 1453) és dolomit (1541, 1542, 1543)" ásványi nyersanyagokra. Az SzMB Bányászati Kft. a „Magyaralmás VIII – kőzetliszt, iszap, homok, átmeneti törmelékes nyersanyagok, tömött, kristályos mészkő, dolomit, vegyes, kevert nyersanyagok" tervezett bánya ügyében előzetes vizsgálati dokumentációt nyújtott be a Fejér Vármegyei Kormányhivatalhoz, ahol az eljárás FE/KTF/11675-10/2024 számon van folyamatban. A Fejér Vármegyei Kormányhivatal FE/OVED/1142-4/2024 ügyiratszámú feljegyzésében hiánypótlásként hatósági döntést előkészítő örökségvédelmi hatástanulmányt írt elő, amely *a környezetvédelmi hatósági és igazgatási feladatokat ellátó szervek kijelöléséről* szóló 624/2022. (XII. 30.) Korm. rendelet 3. számú mellékletében megjelölt szakkérdés vizsgálatához szükséges.

Az döntéselőkészítő örökségvédelmi hatástanulmány régészeti munkarésze a közhiteles lelőhelynyilvántartásra, a Szent István Király Múzeum adattárában Magyaralmás településhez fellelhető régészeti jelentésekre, dokumentációkra, a 2024. október 18. napján a Szent István Király múzeum munkatársai és önkéntesei által elvégzett terepbejárás és műszeres leletfelderítés (fémkeresős kutatás) eredményeire, továbbá térképészeti adatgyűjtésre támaszkodik.

1.2. JOGSZABÁLYI KÖRNYEZET

1.2.1. Örökségvédelemmel, régészeti lelőhelyek védelmével kapcsolatos alapvető jogszabályok jegyzéke

- 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökségvédelemről (továbbiakban: Kötv.),
- 1997. évi CXL. törvény a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről,
- 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról (továbbiakban: Kr.),
- 191/2001 (X. 18.) Korm. rendelet az örökségvédelmi bírságról,
- 439/2013 (XI. 20.) Korm. rendelet a régészeti örökséggel és a műemléki értékkel kapcsolatos szakértői tevékenységről.

1.2.2. A döntéselőkészítő örökségvédelmi hatástanulmány

A Kötv. 85/A. § (3) bekezdése alapján a hatóság örökségvédelmi hatástanulmány készítését írhatja elő jogszabályban meghatározott esetekben. A 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet (továbbiakban: Kr.) 87. § (4) bekezdése szerint a szakhatósági hatáskörében eljáró vagy az örökségvédelmi szakkérdést vizsgáló hatóság döntéselőkészítő örökségvédelmi

hatástanulmány elkészítését írhatja elő a beruházás előkészítését meghatározó feltételek tisztázása érdekében

a) a bányászati kutatási műszaki üzemi terv jóváhagyása, bányatelek megállapítása és módosítása, védőpillér kijelölése, módosítása, meggyengítése és lefejtése,

b) előzetes környezeti hatásvizsgálat vagy környezeti hatásvizsgálat, valamint

c) újrahasznosításra, más célú hasznosításra vagy telekalakításra irányuló földügyi igazgatási eljárás esetén, ha előzetes régészeti dokumentáció nem áll rendelkezésre.

A döntéselőkészítő örökségvédelmi hatástanulmány részletes tartalmát a Kr. 15. melléklete szabályozza. A Kr. 83. § (3) bekezdése szerint az örökségvédelmi hatástanulmány régészeti szakterületi munkarésze – döntéselőkészítő hatástanulmány esetén – a 15. mellékletben meghatározott tartalmi elemek közül a régészeti örökség tárgykörével foglalkozó tartalmi elemek összessége. Az örökségvédelmi hatástanulmány elkészítésére jogosult a Kr. 84. § (2) a) pontja alapján az örökségvédelmi hatástanulmány régészeti szakterületi munkarésze vonatkozásában a régészeti örökséggel és a műemléki értékkel kapcsolatos szakértői tevékenységről szóló kormányrendelet szerint régészeti területen szakértői tevékenység végzésére jogosult szakértő.

A Kr. 5. § (1) bekezdése szerint régészeti lelőhely központi, közhiteles nyilvántartásba vételét feltárásra jogosult intézmény vagy a hatóság, továbbá örökségvédelmi hatástanulmány készítése esetén örökségvédelmi szakértő kezdeményezheti a 2. mellékletben meghatározott adattartalmú lelőhely-bejelentő adatlap benyújtásával a nyilvántartást vezető hatóságnál.

A Kötv. 20. § (4) bekezdés h) pontja alapján régészeti feltárásra jogosult a régészeti örökséggel és a műemléki értékkel kapcsolatos szakértői tevékenységről szóló kormányrendelet szerint régészeti területen szakértői tevékenység végzésére jogosult szakértő kizárólag az örökségvédelmi hatástanulmányok készítéséhez végzett terepbejárás és műszeres lelőhely- és leletfelderítés esetén.

1.2.2. Terepbejárás

A terepbejárás a Kötv. 7. § 41. értelmező rendelkezése alapján olyan felszínen végzett kutatás, adatgyűjtés és kiértékelő dokumentálás, amely a régészeti örökség nem ismert elemének felfedezésére vagy a régészeti lelőhely állapotának ellenőrzésére, illetve azonosítására irányul, függetlenül attól, hogy együtt jár-e a leletek összegyűjtésével vagy sem. A terepbejárás a Kötv. 7. § 30. értelmező rendelkezése alapján régészeti feltárásnak minősül. A Kötv. 20. § (4) bekezdés h) pontja alapján régészeti feltárásra jogosult a régészeti örökséggel és a műemléki értékkel kapcsolatos szakértői tevékenységről szóló kormányrendelet szerint régészeti területen szakértői tevékenység végzésére jogosult szakértő kizárólag az örökségvédelmi hatástanulmányok készítéséhez végzett terepbejárás és műszeres lelőhely- és leletfelderítés esetén. A Kötv. 20. § (2) bek. c) pontja alapján a terepbejárás feltárási engedély nélkül végezhető tevékenység, amelyet a Kr. 29. § (1) bek. a) pontja alapján annak megkezdése előtt legalább egy munkanappal be kell jelenteni elektronikus úton a hatóságnak.

1.2.3. A régészeti lelőhely fogalma és védelme

A régészeti lelőhely olyan földrajzilag körülhatárolható terület, amelyen a régészeti örökség elemei történeti összefüggéseikben találhatók (Kötv. 7. § (35)). A régészeti lelőhelyek a Kötv. 11. § (2) bekezdése alapján általános védelem alatt állnak. A kulturális örökség védelme érdekében a köz- és magáncélú fejlesztéseket – így különösen a terület- és településfejlesztés, terület- és településrendezés, környezet-, természet- és tájvédelem és az ezzel kapcsolatos beruházások tervezését – e védelemmel összhangban kell elvégezni (Kötv. 3. §). A régészeti lelőhelyeket – a fenntartható használat elvének figyelembevételével – csak olyan mértékben lehet igénybe venni, hogy azok állománya számottevően ne csökkenjen, illetve eredeti összefüggéseik jelentősen ne károsodjanak (Kötv. 9. §). A régészeti örökség elemeit lehetőleg eredeti lelőhelyükön, eredeti állapotukban, eredeti összefüggéseikben kell megőrizni (Kötv. 10. § (1)). A régészeti lelőhelyek védelmére irányuló intézkedéseknek elsősorban megelőző, szükség esetén mentő jellegűeknek kell lenniük (Kötv. 10. § (2)). Az előbbiek szellemében a földmunkával járó beruházásokkal a nyilvántartott régészeti lelőhelyeket lehetőség szerint el kell kerülni (Kötv. 19. § (1)). Amennyiben erre nincs mód, a régészeti örökség elemei eredeti helyzetükből csak régészeti feltárás keretében mozdíthatók el (Kötv. 19.§ (2)). A régészeti feltárások költségeit – a mentő feltárás kivételével – annak kell fedeznie, akinek érdekében az elvégzendő földmunka vagy a nyilvántartott régészeti lelőhely bolygatása szükségessé vált (Kötv. 19. § (3)).

1.2.4. A régészeti érdekű terület fogalma

Régészeti érdekű területnek minősül valamennyi terület, természetes vagy mesterséges üreg és a vízmedrek azon része, amelyen, illetve amelyben régészeti lelőhely előkerülése várható vagy feltételezhető (Kötv. 7. § 29. pont). Régészeti érdekű területen fokozott figyelemmel és óvatossággal kell eljárni minden földmunkával járó beruházás esetén. Amennyiben bármilyen beruházás során régészeti emlék, lelet vagy annak tűnő tárgy kerül elő, a felfedező, a tevékenység felelős vezetője, az ingatlan tulajdonosa, az építtető vagy a kivitelező köteles az általa folytatott tevékenységet abbahagyni, majd a jegyző útján a hatóságnak azt haladéktalanul bejelenteni, amely arról haladéktalanul tájékoztatja a mentő feltárás elvégzésére jogosult intézményt (Kötv. 24. § (2)). A feltárásra jogosult intézmény köteles a mentő feltárást haladéktalanul megkezdeni, és folyamatosan – az elvárható ütemben – végezni, az előkerült régészeti leletet ideiglenesen elhelyezni (Kötv. 24. § (3)). A mentő feltárás során felmerülő költségeket a feltárásra jogosult intézmény viseli.

1.3. TÖRTÉNETI LEÍRÁS ÉS A RÉGÉSZETI ÖRÖKSÉG FELMÉRÉSE

Magyaralmás község közigazgatási területén 8 nyilvántartott régészeti lelőhely található, ám ezek egyike sem érinti a 017/2 helyrajzi számú földrészletet (*1. ábra*). A legközelebbi nyilvántartott lelőhely – 68237 azonosítóval, Falu felett néven nyilvántartott lelőhely – a földrészlet szélétől több mint 700 méterre található (*2. ábra*).

1. ábra: A 017/2 hrsz.-ú földrészlet és tágabb környezete műholdképen (RMI-Nyilvántartás – Régészeti lelőhelyek, https://ivo.lechnerkozpont.hu/ nyomán)

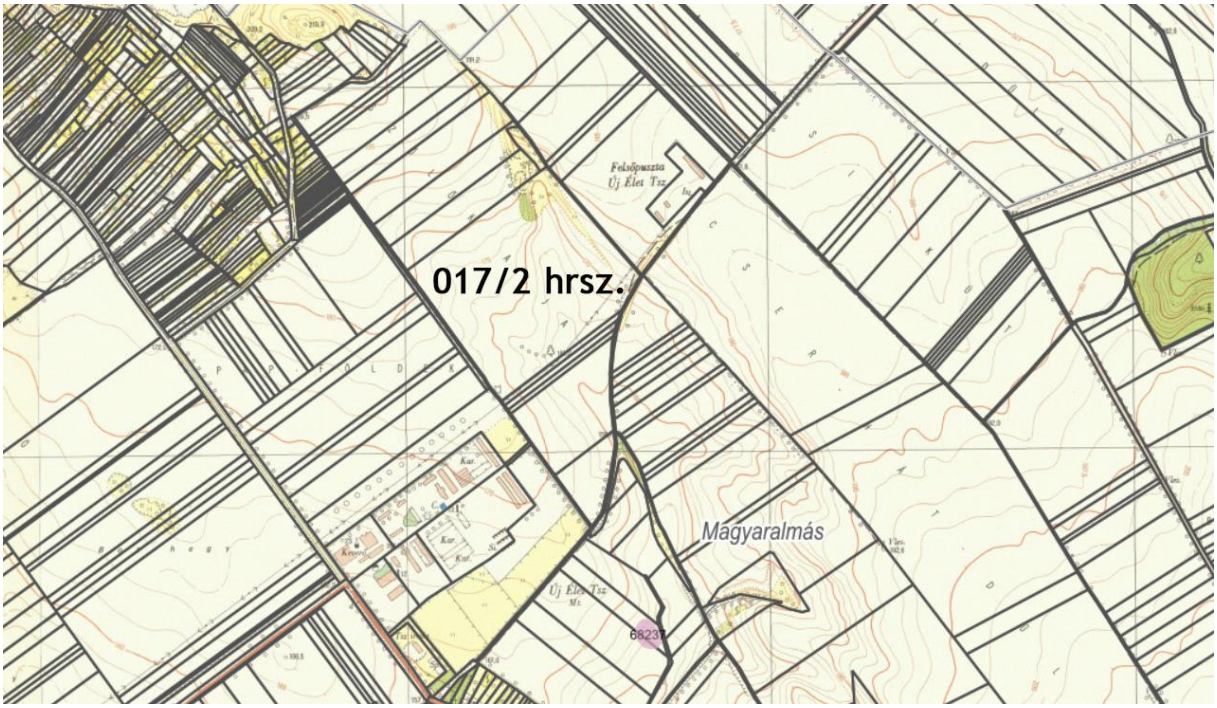

2. ábra: A 017/2 hrsz.-ú földrészlet és tágabb környezete topográfiai térképen, a 68237 azonosítóval nyilvántartott régészeti lelőhellyel (lila poligonnal) (RMI-Nyilvántartás – Régészeti lelőhelyek, https://ivo.lechnerkozpont.hu/ nyomán)

A 017/2 hrsz.-ú földrészlet a jelenlegi vízfolyásoktól meglehetősen távol helyezkedik el, több mint 1400 méter távolságban, illetve egy időszaki vízfolyástól több mint 600 méter távolságban (*3. ábra*).

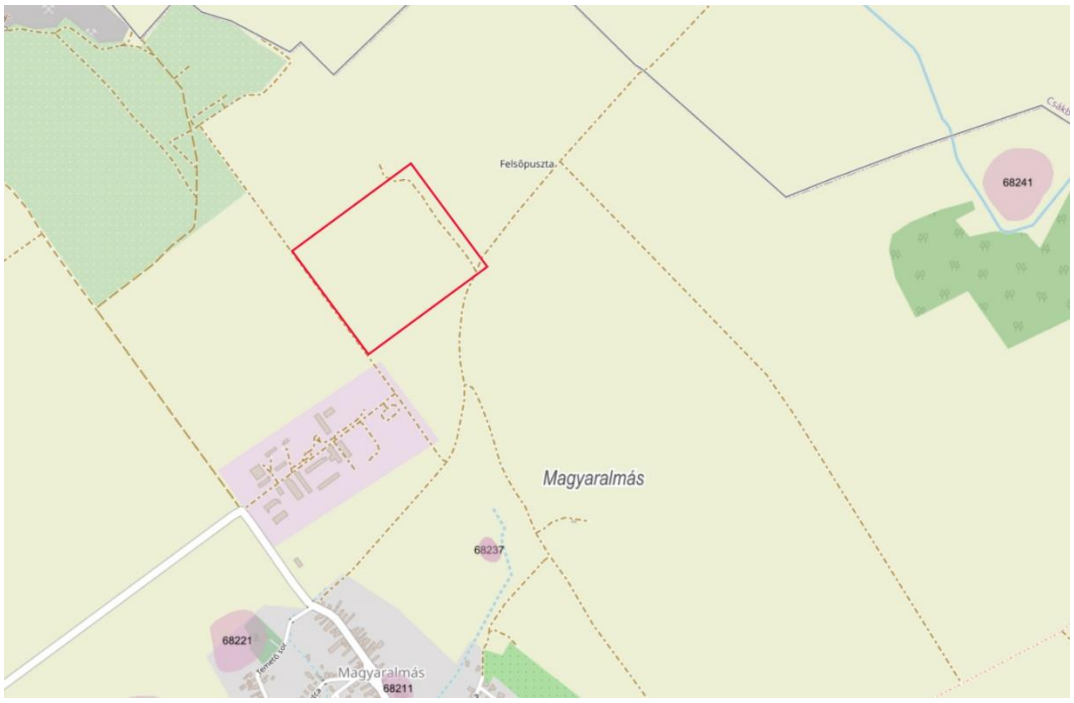

3. ábra: A 017/2 hrsz.-ú földrészlet (piros téglalappal) az Open Street Map térképére vetítve. Délen látható szaggatott kék vonallal a Magyaralmáson keresztülhaladó időszaki vízfolyás, amely mellől több lelőhely is szerepel a nyilvántartásban, többek között a középkori Almás falu temploma (RMI-Nyilvántartás – Régészeti lelőhelyek, https://ivo.lechnerkozpont.hu/ nyomán)

Az utóbb említett időszaki vízfolyás az első katonai felmérés (1782–1785) térképszelvénye alapján a 18. század utolsó negyedében még keresztülhaladt a vizsgált földrészleten, hozzávetőlegesen É–D irányban (*4. ábra*). Az első katonai felmérés térképszelvényének hitelességét alátámasztja, hogy szinte mindegyik interneten elérhető műholdképen észlelhető egy É–D irányú vízfolyás-meder nyoma a földrészleten (ld. *5. ábra*). Mindezek alapján a 017/2 hrsz.-ú földrészletet és közvetlen környezetét régészeti érdekű területnek minősíthetjük.

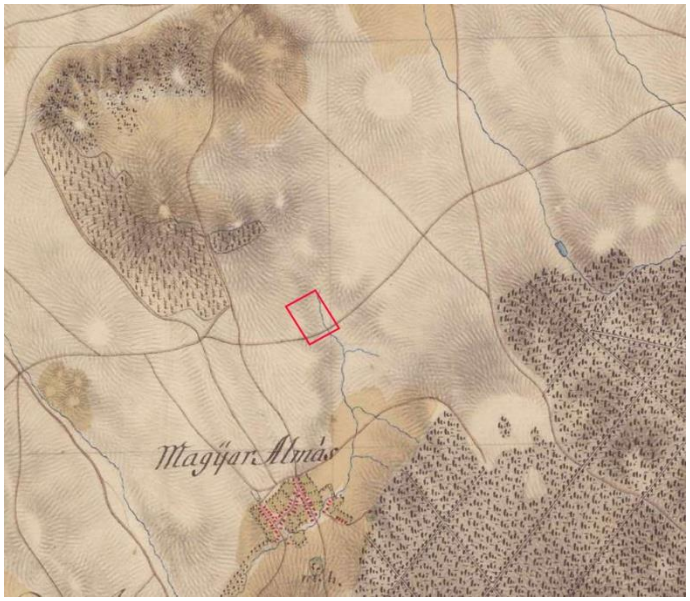

4. ábra: A 017/2 hrsz.-ú földrészlet (piros téglalappal) hozzávetőleges elhelyezkedése az első katonai felmérés (1782–85) térképszelvényén

5. ábra: A műholdképeken észlelhető a 017/2 hrsz.-ú földrészleten keresztülhaladó egykori vízfolyás medrének nyoma (https://www.bing.com/maps oldalon elérhető műholdkép nyomán)

A második katonai felmérés (1819–1869) tanúsága alapján a földrészleten két út is áthaladt, az egyik ÉNy-i irányba, a másik ÉK-i irányba. Utóbbin többek között Zámolyra, valamint Csákberénybe lehetett eljutni. Ugyanezen út az első katonai felmérés térképszelvényén is látható. Elképzelhető, hogy középkori eredetű.

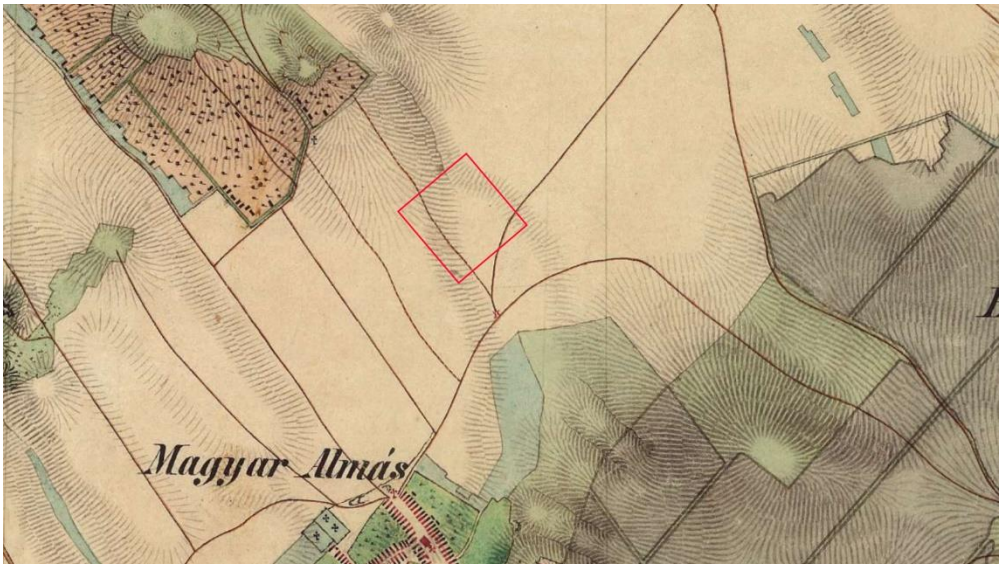

6. ábra: A 017/2 hrsz.-ú földrészlet (piros téglalappal) a második katonai felmérés (1819–1869) térképszelvényére vetítve

A vizsgált terület tehát régészeti érdekű, de az online elérhető műholdképeket (légifotókat) 2000-től az RMI nyilvántartásban (https://ivo.lechnerkozpont.hu) áttekintve nem észleltünk semmilyen konkrét, régészeti lelőhelyre utaló nyomot.

A történeti tájhasználatot tekintve legalább 250 éve a terület folyamatos mezőgazdasági művelésével számolhatunk, mert a „Mappa Possessionis Magyar Almas” nevű mezőgazdasági

térképen már megművelt területként tüntették fel (*7. ábra*), de az 1884. évi kataszteri térképen is „Urasági földek” megnevezéssel szerepelt.

7. ábra: Az 1780-ban készült Mappa Possessionis Magyar Almas nevű mezőgazdasági térkép kivágata észak-nyíllal, és a 017/2 hrsz.-ú földrészlet hozzávetőleges elhelyezkedésével (https://maps.hungaricana.hu/ nyomán)

A terepbejárás eredményei

A terepbejárás és műszeres leletfelderítés (fémkeresőzés) 2024. 10. 14. napján került bejelentésre a Fejér Vármegyei Kormányhivatal Örökségvédelmi Osztálya felé, amely azt a 2024. 10. 15. napján kelt, FE/ETDR/4513-2/2024 ügyiratszámú végzésében tudomásul vette. A terepbejárást és műszeres leletfelderítést a Szent István Király Múzeum a Közösségi Régészeti Program önkénteseinek bevonásával végezte el 2024. 10. 18. napján. A 017/2 helyrajzi számú földrészletet 13 önkéntes fémkereséssel, valamint 3 régész hagyományos terepbejárást folytatva kutatta át. A földrészletet viszonylag alacsony, kb. 5 cm-es fű borította (*8. ábra*), tehát terepbejáráshoz – bár ideálisnak nem, de – alkalmasnak bizonyult. Régészeti korú kerámiatöredék egyetlen egy sem került elő, a fémleletek pedig kizárólag újkoriak és modern koriak voltak. A terület régészeti érintettségére tehát semmilyen felszíni, illetve felszínközeli (30 cm mélységig) lelet nem utalt.

8. ábra: A 2024. 10. 18. napján folytatott terepbejáráson készült fényképek

2. VÁLTOZTATÁSI SZÁNDÉKOK ISMERTETÉSE

A tervezett bányatelek a Magyaralmás 017/2 hrsz.-ú, jelenleg mezőgazdasági művelés alatt álló szántó művelési ágú földrészletet érinti. A Magyaralmás 017/2 hrsz.-ú földrészlet tervezett bányatelekkel fedett részén a tervezett területfelhasználás „*Különleges beépítésre nem szánt terület (Kb), bánya terület Kb-B*”. A bányászati tevékenység végzésére tervezett terület 16 ha 5.110 m2 nagyságú a bányatelek területén belül. A bányában külfejtéses kitermelést terveznek (*9. ábra*).

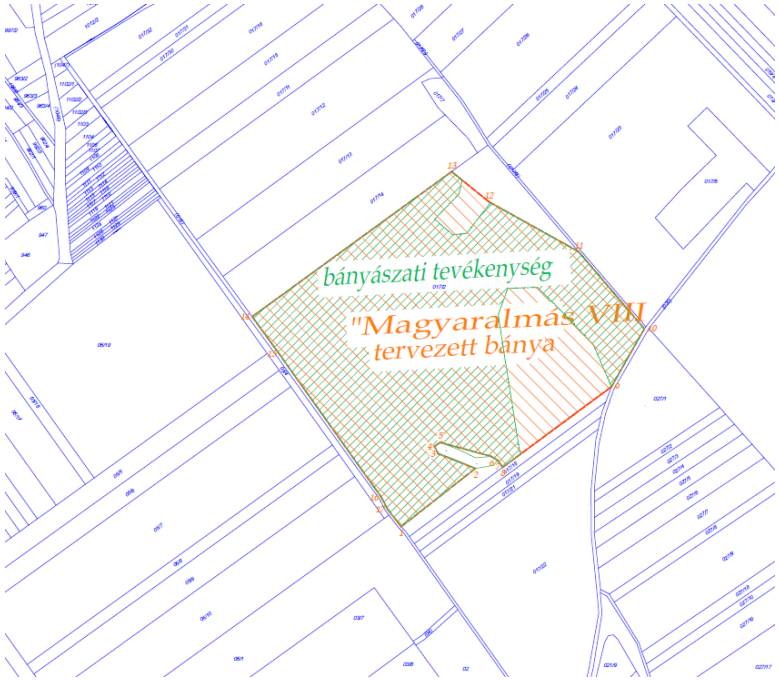

9. ábra: Magyaralmás VIII., tervezett bánya helyszínrajza

3. HATÁSELEMZÉS

A 017/2 helyrajzi számú földrészlet mezőgazdasági művelésből való kivétele, illetve a területfelhasználás „*Különleges beépítésre nem szánt terület (Kb), bánya terület Kb-B*” besorolásra módosítása a rendelkezésünkre álló adatok alapján nem veszélyezteti a régészeti örökséget. Álláspontunkat arra alapozzuk, hogy sem a földrészleten sem a közvetlen

közelében nincs nyilvántartott régészeti lelőhely, továbbá adattári, szakirodalmi és térképészeti gyűjtésünk, illetve terepbejárásunk és fémkeresős kutatásunk során sem találtunk régészeti lelőhelyre utaló nyomokat. A történeti térképek és műholdképek áttekintése alapján azonban megállapítható, hogy mintegy 250 évvel ezelőtt is egy (időszaki?) vízfolyás medre haladt át a területen Magyaralmás felé, továbbá az első katonai felmérés térképszelvénye alapján olyan út is keresztezte, amelynek középkori eredete nem zárható ki. Erre tekintettel a 017/2 hrsz.-ú területet és közvetlen környezete régészeti érdekű területnek minősül, de a régészeti értékvédelmi tervben foglaltak betartásával elkerülhető az esetlegesen előforduló régészeti örökségi elemek veszélyeztetése.

4. RÉGÉSZETI ÉRTÉKVÉDELMI TERV

A terület régészeti érdekű minősítése miatt arra szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy amennyiben bármilyen régészeti feltáráson kívüli földmunka során régészeti emlék, lelet vagy annak tűnő tárgy kerül elő, a felfedező, a tevékenység felelős vezetője, az ingatlan tulajdonosa, az építtető vagy a kivitelező köteles az általa folytatott tevékenységet abbahagyni, majd a jegyző útján a hatóságnak (Fejér Vármegyei Kormányhivatal Építésügyi és Örökségvédelmi Főosztály Örökségvédelmi Osztálya, cím: 8000 Székesfehérvár, Mátyás király krt. 13., tel.: 06 22 795-781) azt haladéktalanul bejelenteni, amely arról haladéktalanul tájékoztatja a mentő feltárás elvégzésére jogosult intézményt (Kötv. 24. § (2)). Az ügyintézés hatékonysága és az esetlegesen szükségessé váló mentő feltárás mielőbbi megkezdésének érdekében célszerű a mentő feltárás elvégzésére jogosult intézményt is rövidúton tájékoztatni (Szent István Király Múzeum, 8000 Székesfehérvár, Fő u. 6., tel.: 06 22 315-583, e-mail.: titkarsag@szikm.hu , regeszet@szikm.hu). A feltárásra jogosult intézmény köteles a mentő feltárást haladéktalanul megkezdeni, és folyamatosan – az elvárható ütemben – végezni, az előkerült régészeti leletet ideiglenesen elhelyezni (Kötv. 24. § (3)). A mentő feltárás során felmerülő költségeket a feltárásra jogosult intézmény viseli.

5. ÖSSZEFOGLALÁS

A közhiteles lelőhely-nyilvántartást, a Szent István Király Múzeum adattári dokumentumait, a légifotókat és a térképészeti adatokat áttekintve, valamint a hatástanulmányhoz kapcsolódóan elvégzett negatív eredménnyel záruló terepbejárást és műszeres leletfelderítést (fémkeresős kutatást) figyelembe véve a 017/2 hrsz.-ú földrészleten régészeti lelőhellyel minden bizonnyal nem számolhatunk. A mezőgazdasági művelésből kivonás, illetve területfelhasználás „*Különleges beépítésre nem szánt terület (Kb), bánya terület Kb-B*” besorolásra módosítása a rendelkezésünkre álló adatok alapján a régészeti örökséget nem veszélyezteti. A terület azonban régészeti érdekűnek minősül, így fel kell arra hívnunk a figyelmet, hogy amennyiben a humusztakaró eltávolítása során mégis régészeti emlék, lelet vagy annak tűnő tárgy kerülne elő, akkor az értékvédelmi tervben (4. fejezet) foglaltak szerint kell eljárni.

NYILATKOZAT A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY ELKÉSZÍTÉSÉRE VALÓ JOGOSULTSÁGRÓL

Alulírott dr. Szücsi Frigyes régész nyilatkozom, hogy a 439/2013. (XI.20.) Korm. rendelet 5. § (2) bekezdése szerinti előírásoknak megfelelek, valamint a 10. § szerinti szakértői nyilvántartásban szerepelek.

Okleveles régész szakképesítést igazoló okirat száma: ELTE-BTK-0144/2012

Szakértői nyilvántartási szám: 16-003

A „Magyaralmás VIII – kőzetliszt, iszap, homok, átmeneti törmelékes nyersanyagok, tömött, kristályos mészkő, dolomit, vegyes, kevert nyersanyagok" tervezett bánya döntéselőkészítő örökségvédelmi hatástanulmányában tervezett megoldások megfelelnek az örökségvédelmi jogszabályoknak és hatósági előírásoknak.

Bakonykúti, 2024. október 28.

dr. Szücsi Frigyes
régész, örökségvédelmi szakértő